

591738
№ 105.

Б-246-р.

591738
Ціна 30 сот.

ГАННА БАРВІНОК.

РУСАЛКА.

(Оповіданє).

Галицька Накладня
Якова Оренштайна в Коломиї.

В оправі коштує 50 сот.

ГАЛИЦЬКА НАКЛАДНЯ
ЯКОВА ОРЕНШТАЙНА В КОЛОМИЇ.

Найдешевшим і найкористнійшим
є одна книжка (томик)

! „Загальної бібліотеки“ !

Кожний є в стані за малі гроші набувати собі ці прехороші томки і в сей спосіб покласти основу все вартісної домашньої бібліотеки.

В „Загальній бібліотеці“

друкують ся найзнаменитші твори найліпших і найкрас. писателів всіх націй. Значнійший об'єм, великий друк, отже для кожного ога здоровий і здоровий, добрий папір (французький) і вісімки суть додатним прикрасом і цінністю.

і з вартісними ілюстраціями та замітками.

об'ясненнями і вступом

Ганна Барвінок.

Русалка.

Оповіданє.

Галицька Накладня
Якова Оренштайна в Коломиї.

Б-246-Р.

Центральна Наукова
БІБЛІОТЕКА при ХДУ
591738

З друкарні Кисілевського і Ски в Колом

Десь ти мене, моя мати,
в барвінку купала,
купаючи проклинала,
щоб долі не мала.

Народна пісня.

I.

Не роди ся вродливим, роди ся щасливим
— говорять наші земляки.

Чого-ж треба до щастя? що воно таке?
Всі его шукають, а мало хто знаходить. Коли
наших земляків спитати, як шукати щастя,
відповідають таємно :

— Треба набігти тропи.

Як же потрапити на ту щасливу тропу?
Ніхто не скаже. Після народної філософії,
вона тягне ся і через богаті дома і через самі
вбогі хати; знаходять її навіть бідні, бездомні
і безрідні люде. Хто з такими людьми зійшов
ся, той і зазнає їх щастя. Богатство тут ні
при чім. А вся річ в тім, що набігши тропи,
треба її держатись.

Прекрасного літнього дня громада села Кукуриківщина була стревожена незвичайною пригодою. З жита, котре почало „половіть“ або „красуватись“, вийшла русалочка. Так називали всі однаково маленьку, зовсім не-одіту дівчину.

Русалка у нас — то померші діти, що перед часом прийшли на сьвіт. Їх звичайно хоронять під порогом в хаті і тому то вони підчас Мертвецького Великодня кричать :

Нас мати породила,
нехрещених хоронила,
під порогом положила...

Хоронять тих дітей і під перелазом. Одно й друге роблять з християнською думкою, щоби переступаючі через нехрещених дітей тим самим робили над ними ніби знак хреста.

Таких дітей сумуючі матери поминають на четвертий день Зеленої неділі, і тому вона зветь ся Русальною, а четвер — Русальним четвергом. В той Русальний четвер несуть у мисочці мід на роздорожа ; а дехто угощає сусідських дітей варениками, пампушками і т. п. Сьогодні, кажуть вони, сьвято : Русальні поминки.

Все теє робить ся з наміром утихомирення тїней, перед котрими царство Христове заперто. Русалки мстять ся на людях за свою долю ;

і то мстять ся, неуспокоєні добрими матерями, на кождім, кого зловлять самого в лісі, в житі або в річних очеретах, котрі люблять дуже. Русалки заласкочують неосторожного, а то і в воду затягнуть.

Впрочім підглядіти їх діточі забави можна. Раз захотіла я бачити русалок, і мені сказали :

— Устаньте ранесенько тай пійдїть на перехрестя : там вони не шкодливі. (Мабуть і ту подоба сьв. хреста успоксює тїни нехрещених).

— Та я не чувала, щоби хтонебудь з наших людей бачив їх — сказала я. То може давно колись показували ся русалки людям ?

— Ні, ні, панїєчко ! — відповідали ті, що вірили в русалок. — У нас один чоловік живе в полю коло жита, так і тепер бачив їх рано в ранці. А хто винесе на перехрестя меду, так мед поїдений і ступенці по пісочку знати ; русалочки потупали.

І от одна з таких таємних істот явила ся сьвітови серед білого дня. Було чого налякатись Кукуриківцям !

Після народної пословиці : „Що бабі, те й громаді“ (але не на відворот, як би нам здавало ся), громадські мужі зовсім вірять у ті забобони, що й їх баби, і не мають відваги недовірювати, як би на доказ, що женщина

хоронить і проповідує повіря взагалі. Русалочку, що вийшла з жита, прийняли вони з якимсь страхом і довго не мали відваги заговорити з нею, бо звісно, що всякої нечистої сили не вільно питати ся або розмавляти з нею, поки вона мовчить.

Сцена в сільській сенаті (радї) була би для мене дуже цікава, але все, що мені про неї звісно, передане тільки тою, що дала причину до такої сцени; я пізнала єї вже тоді, коли була доросла дівчина, зарібниця. Ось як оповідала мені про себе та ніби-русалка.

— З малку ось як я себе зазнаю. Стою під селом, коло царини в житї. Собаки мене кругом обступили, а послї й люде. Що ти? відкіля ти? А я й сама не знаю, де я взялась. Росла десь, як той бурян... Чи мене з неба спущено, чи я з землі виросла, чи з птаха перевернулась у людину, не знаю, таки й зовсім не знаю... наче я рік, чи що, спала, і мене сонну перенесено; і місце не те і нікого не згадаю, нічого не зазнаю, нікому не кажу: тату або мамо! Чи мені дано такого зіля забутного, чи що?

Малесенька, а вже вмїла й балакати трохи. Людей, людей зібралось коло царини круг мене! Наче якого звіра лавою обгорнули мене.

І довго стояла громада та гомоніла коло мене. Усе село зібрало ся.

Я підтомилась, видно, по житу блудячи, і боюсь їх, і рученята простягаю і до людей і до собак; їстоньки хочу. Вони про мене щось поміж себе гуторять. Ніхто мене не бере в свою череду, боять ся мене.

Я почала плакати. Якась дівка зірвала квітку з голови, кинула мені на забавку. Я вхопила і ззіла. Усі поторопіли. Гу-гу-гу! загули, як тії чмелі, і так лавою, не повертаючись спиною до мене, далеко одійшли і розтеклись по хатах, і собаки теж з ними. Осталась я одна, одна.

Памятаю, що якась пташка прилетіла і сіла передо мною на шляху. Як тепер, то я думаю, що може то моя й мати. Я за неї ловити — вона пурх! Я за нею — вона й пурхне. Що я наближусь, вона знов пурхне, і відмашила від села.

Там дивлюсь — жита колосіють, волошки блакитніють. Так уже тепер мов уві сні мені ввиджаєть ся.

Памятаю, квіток багацько, багацько! Я давай збирати їх, та там і заснула, та мабуть чи не на другий уже день прокинулась. От вам і все.

Прокинувшись, давай плакати, наче в рідної матери... А в мене тільки небо та жито,

та ще округ мене багато вялих квіточок жмуттям лежить, та вовчих жил, куколю, волошок, що з вечера, видно, рвала.

Знов я плачу, бюсь у житї, наче в водї, плутаюсь, падаю. Упаду тай лежу. Ніхто не ратує. Нікогісенькому мене не треба. Лежу я, лежу, тай встану непрохана. Ніхто дитини не рятує, не пестить.

От таким побитом і пробилась я на якусь поляну, аж там людей ціла мгла. Я вирнула з жита тай стою. Боязько менї, бо тоді вони мене всі покинули...

Ту я спинила дівчину: -- „Покинули тебе, може бути, на часок, пішли на раду, що з тобою зробити, а ти й утекла, та ще як видно, в противну сторону“.

— Хто вже его знає, як воно було? Памятаю тільки, що вони все пучкою на мене та як закричать! Я знов у жито, упала тай лежу. Серце тільки тьох, тьох, тьох!

Послі знов далеко пробилась аж на другий бік. Визирнула, знов їх бачу. Вони всі на мене знов пучкою, та давай хрестить ся, а діти з криком у ростїч! Я знов заховалась, аж валю ся: їсти хочу. Молоде колосся з жита зриваю, жую. Послі вже прийшло два чоловіки, стали по житу ходити і мене вишукали. Я від них трудно втікала і падала, а вони таки мене зловили і однесли у розправу. Тодї

кажуть : „Се нехрещена дитина“, однак нагодували мене, тільки все таки страхались.

II.

— Сиділа я там у розправі днів з п'ять. Ніхто до мене не прикидаєть ся ні батьком ні матерю. Ніхто мене не бере. Ні родини, ні доброї людини. А як би отсе тепер були послі мене які спадки, де-б та й родина набралась ! Русалкою мене взивають : „Се нехрещена дитина, русалка тай русалка!“ А я таки, видно, була хрещена, бо послі у житї знайшли мою і сорочку і поясок ; видно, я сама єї з себе скинула з нудьги та з жару.

На се я замітила : — „Русалку, нехрещену, боялись тебе брати. То зрозуміло. А як побачили, що ти була в людских руках, то й перестали боятись нечистої сили. Хто надїв на тебе сорочку, то й не держав нехрещеної дівчини ; ти видно заблудила в житї, як у дрімучім лісі. Тебе певно шукали, кликали, але ти була вже так далеко, що не чула людского голосу“.

— Та так же — відповіла дівчина. — Аж ось дивлюсь, — дибле старенький дід. Драночка на ньому і на опаш латана свитина. Думала, старець. А то не старець прийшов, то прийшла по мене вся моя родина. Безрід-

ний дідусь, чужениця, прийшов і прийняв мене до себе за дитину. Не було в нього ні хати, нічого, тільки сорочка драночка на хребті та на опаш латана свитина.

— „А не знаєш ти — спитала я — чому дідусь чужениця так збіднів? Як поміж нашим народом, що багатий хлібом і худобою, чоловік дожив до старости в такій біді?“

— Бог его сьвятий знає — відповіла Русалка. Другого імени она про себе не чула. Справи спільного житя вона не розуміла і байдужа на мою цікавість говорила дальше:

— Він усе вартовим був, при садовині або при баштанах. Бувало, хоч поросятко на орчику держить, щоб ему охотніше було на сьвітї жити, щоб щось до нього озивалось, щоб его сподівалось. А він его чухає, жалує, і воно перед ним як цуценятко перекидаєть ся, хвостик у нього бубличком: бо добре годував. Дід ему й соломки сьвіженької підстилає. Та коли та душа до поросяти так оберталась, то як уже він до мене прихиливсь! Пером ему земля!

От забрав він мене. Я ему незабаром за поміч стала: яблука збирала, а там далі й мак ріжу і хвасольку лущу. У будці, було, із ним сплю.

— „Як же звав тебе дідусь? — спитала

я. — Адже він тебе не водив до сьвященика, не хрестив ?“

— Ні, ні ! та він про те й байдуже, що мене русалкою звали. Допитувавсь у мене, як мене мати звала, а я й матери не памятаю, наче й не було єї в мене. Так дідусь тоді : „І моя комашечко ! Такаж сирота, як і я на сьвігі. Комашечкою, золотою оленкою, пустив тебе Господь на сонечко, як і мене колись, тай любо нам на божому сьвіті. Ти приповзла в мої руки оленкою...“ Та було й зве так : Оленко ! Оленочко ! то я й біжу біжу до нього, мов те поросятко, як на нього скаже : „паць ! паць !“ або вацюкне або плямкає.

У дідуся, так як і в мене, нікого не було ; сам собі й сорочки полоще, і мою у ночи випере і повісить, уранці скачає і надїне : бо переміни ще в мене довго не було ; а в дідуся була переміна, бо в нього, опріч латаної свитини, була й торбина. Там лежала, як він казав, про смерть чиста сорочка, а друга на хребтині ; білшь нічого не було. Люде наче посліпли ! ніхто нічого не подав старенькому. Не подав — що се я кажу ? Розказував дідусь, що єму хотїла якась побожна людина прати сорочку, так він і не схотїв : „У тебе, каже, є кому прати“. А була то вбога удова, що заробітками аж четверо діток годувала. А раз хтось принїс дідусеви недоношений

жупан, так він і не прийняв ради Христа. Каже: „є люде біднійші за мене. Мого віку не багацько зосталось“. Я таки й жалкувала про той жупанок. Кажу єму: ваш у латках. А він мені відказав: „Христос любить латаних“.

Тією свитиною, було, в двох і вкриємось. А торбинку під голови: бо там і хл^токраєць був наш, так щоб чужий собака не заволік або що. Я дуже мала тоді була, нічого ще не тямила, а люде мені дещо про мене розказували, так я потому наче помацьки й собі згадую, за се й вам, спасибі, що балакаєте зі мною, розказую. Не швидко потім оглянулись і люде на нас, і драночок мені наносили, а дідусеви бувало хоч і дають, нічого не візьме, і не попросить ні в кого нічогісенького: якось наче бояв ся людий. Мовчущий був такий, тільки зі мною та з поросятком розмовляє; не так розмавляє, як озиваєть ся до нас ласкавим голосом, бо я нічого з єго розмови не памятаю; так наче вітерець шелесне в листі, така єго була приємна й тиха мова. Опісля вже почала я памятати, що він гуторить, та й почала розпитувати про всячину.

Літуємо, було, у будці, аж покіль приїде на рябому кони осень*), а на зиму хто небудь

*) Поки погода зробить ся непевна: один день всний, а другий слітний.

залучить мого дїдуся, скотину порати, вирівки шлести; дров уже так і не врубає. А я було піречко дере, хату підмету, а потім і пряду, так і на мене шматок хліба йде.

III.

Підросла, почала людям і гет одпрядати хліб. Дїдусеви давали на зиму хазяйську одежу, що-б не мерз коло товару, і мене, сироту, чим небудь стареньким прикривали, а літечко само про нас піклувалось; і так на сьвітї менї здавалось гарно! Не бажала-б я в Бога красшої долї, коли-б увесь вік так ні про що зимою не дбати, а літом з дїдусем у будці жити. Далєбі! Щасливе то було времячко!

Тільки в мене був один звичай препоганний: любила ласуватись. Найбільш того й бажалось, на що була заборона. Зо всіх гладिशок чисто було вершки позїдаю, наче той кіт. Як було дїдусь мене благав, і хазяйка і хазяїн угрущають і Богом і лозиною. Гляди — й не втерплю: то сметанку з глечика, то крашанки, хоч із під курки, так заберу. І нічого не догляну. З моїх очий усе можна забрати: собаки і то помітили мене, яка я вдаха. Держу в руках хліб або тараньку чищу на юш-

ку — дивись, оже Рябко й поніс, а я вже тоді ні в тих ні в сих, як собака в човні.

З однієї хати нас за се і серед зими вигнано; і то дідусь не покинув мене. Чим дужче зледачію, тим більш він за мене береться, наче й сам був колись таківський.

Настав мені десятий рік; я помічниця не хоч і злиденна. Юшку, куліш варю кса, будки. Я й цурупалків назбираю, барабоначищу, горшки побаню, на кілки повішаю, повисушую на сонечку, юшку салом затушкую; коли і яблук напечемо, губ напружемо, потапців ізробимо, тай живемо; після вечери посидимо трохи, погомонимо. Я така вже рада!

Старенький був, жаль мені єго, і слухалось було єго лучче, бо вже порозумнійшала. Отсе було мене Отче-наш й вчить, Богородиці, так було поспіль і прокажу, не мину й слова. „Голубко, каже, моя Оленко! весе лиш кінець мого віку. Нікому не потрібний тільки тобі здав ся...“

— Який ти старенький! — було каж дідусеви.

А він одказує було усьміхаючись: „Та знадобив ся тобі, молоденький! Се мені, к же, одиноцтво та убожество так вік скорот ло. Як би не воно, я-б іще і молодий бу

ще-б на твоєму весіллї й борщу до гори горщок перекинув“.

Було часто, попід яблунями плентаючись з торбиною, мимрить (уже голосу не було):

Ой хто лиха не знає,
Нехай мене питає...

Я й розпитую іноді про єго лихо, як він побивавсь у сьвітї змалку. Мовчить. А про инше, що говорити-ме зо мною, то й до поросяти озветь ся: наче й воно слово єго розуміє.

Отсе послї вечери гомонимо, гомонимо, соловейка слухаємо та й полягаємо спати. Так зїрно, та гарно!

Менї не треба було луччого щастя, нї в хрещика з дїтьми бігати, нї в перепілки. Було менї вказує, як зірочка покотить ся, або вкаже, де на небї стоїть Віз, Волосожар, Квочка. Я було й питаю: „Як же та Квочка? чи рябенька собі куріпочка, чи біленька?“ А він каже: Ото зорява купочка. Ото вона. — А я було кажу: „На що-ж Богови Квочка?“ А дїдусь менї: І Бог радує ся на небї всяким творивом своїм, так як людина на землі. Бач, сьпівають за вовною баби:

Горе менї в сьвітї жити!
Що менї робити?
Посаджу я куріпочку,
Що-б вивела дїти...

Утіха чоловікови з Квочки на землі, а в Бога Квочка красша. — Ото вона така іскрява?“ — було питаю. А він мені: „Не показуй на зорі і на місяць пучкою, на Боже сяєво: грішка вказувати! Укуси себе за пучечку, щоб чого не сталось. — Я й укушу та й знов не втерплю: так небо то хотілось мені знати від мого дідуса!...

Розказує, було, мені і про сонце і про місяць, та дуже мала ще була, не все памятаю. Се, каже, було, не ввесь іще сьвіт Божий, де ми з тобою живемо. Он бачиш по за зорями ще зорі та й ще, та й ще визирають! То все праведні душі в Бога живуть. Нема їм числа, а Бог усяку зіроньку на імя знає і памятає: се я в церкві чув, як піп казав про небеса Господні.

Жалує було мене дідусь: Ти, каже, звеселила мою неміч, голубко моя Оленко! Ти сирота і я сирота: добре нам.

А я до нього ще й більш притулю ся. — Як підростеш, то терпи усе, що на тропку спіткаєть ся. Жити між людьми важко! Скажи „лихо“ та й мовчи тихо! Бувай, мов те пташа сторожке. Люди люблять щасливих, а таких, як ми, цурають ся, не люблять. Може, чула еси: сироту спіткай тай прикопай. Так воно і є: боять ся, щоб сирота хліба не збавила.

Раз я спитала: Чи й ви, дідусю, були русалком? чи в вас мати була? Похнюпивсь дід і нічого не відказав, наче не дочув, а вдруге я вже й не поспитала. Прочитаєм Отче-нашу, помолимося і за батька й за матір... Дідусь, було, велить, хоч я й не пам'ятала нікого. Було кажу: „я не знаю, які вони; може з зіля чи з птаха я народилась?“. Так гріх, доню, казати, молись! Бач, яке вони мені щастя зробили на старість! тебе у мене й не було-б, коли-б не було батька-матери.

— Я їх не хочу, дідусю! Я з вами житиму; як прийдуть, так я на саму висшу грушу зберу ся та жити-му. Я їх не хочу. — Дідусь мовчить.

Так ото як устанемо, пильненько за діло беремо ся. Я таки була берка до роботи. Я вже єму, було, й сорочку сполощу, людям помагаю з весни картоплю садити, а в осени вибирати, гич, бадилля очищати з огородів. Сим, було, вже й полотна на сорочку зароблю.

А дід поросятко продав на чуже село. Каже: на плід. А тут не схотів: а то, каже, як будуть єго колоти, так щоб хоч із очей, щоб душа не чула.

От за ті гроші, що за порося взяв, мені на юпочку набрав, собі жельотку (камізельку) справив із пійстри, от наше тіло й не світить ся.

Дідусь усе було приказує: роби, небоже, то й Бог поможе. Лежачого хліба нігде нема. А іноді каже: під лежачий камінь вода не біжить.

Він, старенький, часом у дощ любив полежати. Я єму морщинки розгладжую на чолі, чуб єго сивий, брови сиві рясні. Як тепер спогадаю, так він мені ввиджаєть ся, наче сьвяте щось.

Єго й пани не цурались. На селі якийсь пан жив, не з наших; такий був собі суворий, і послав до нього хазяїн діда за чимсь. От прийшов дідусь до того пана. Той пан і не злий, та вже така панська влада чудна, все так, щоб заgrimати. Ще дідусь і на поріг не ступив, ще й не поздоровкав ся, а той уже на нього й гукає: Ну што?...

— Бувайте здорові, пане! — одказав дідусь. — „Ти за чим?“ — Постійте бо, пане; бувайте здорові з середою. — „Ну, што?“ — Нуте бо, паночку, кажіте: здрастуй, спасибі. — „Ну, чорт с тобою, садись, садись!“ — Не кажіть бо так, а кажіть: Бог з тобою.

Щож би ви думали? Полюбив той жорсткий пан дідуся. Посадив силою на стільци, почав медом єго шанувати пивним, бо горілки дідусь не вживав з роду. Хотів єму щось і подарувати, та дідусь нічоґісенько не взяв. Так пан аж за ворота сам провів єго від со-

Бак, та все хвалить: „Вот он, старичок Божий! хорош, дедушка, хорош ти. Полюбил ся мне. Приходи еще ка мне, дедушка, медку попить“. Та дідусь ніколи не пішов без послки, а тільки було каже, що пани бувають гарні, тільки їх ніхто звичаю не навчить.

А чого він туди до пана ходив, не знаю: посилено его.

Іще згадала про дідуся: що-б він мені не розказував, а все було увагу зверне на те, що який гріх чепати, що чуже. Лучше своє латане, ніж чуже хватане. Що й на тім сьвіті Господь таких обійде.

Тепер мені те все так, як у сні ввиджається. Сьвяга, може, й справді людина була; а я сього тоді й не знала.

IV.

Одного разу ми так залюбки нагомнілись! Він каже: „Як мені тебе, Оленко жаль! Як умру, хто тебе так пестити-ме?“

З сим і поснули.

Прокинулась я на зорі, а проти нашої будки недалечко слива була рясна. Дивлюсь, щось береть ся на неї і трусить. Приглежусь, аж то хазяйський Рябко. Я до нього, схопившись. Він почав до мене лашитись, хвосгом виляє, став перевертать ся. Я собі повалилась

на траві коло нього, почала пустовати. Хазайка вже й корову вигнала до череди і веде теля у вишняк за мотузку.

— А де, каже, дід? Нехай теля припне у вишняку, де лучша трава. Мені треба швидше до господи: дитина зайшлась.

— У будці — кажу.

Вона хоче йти до будки. Я кинулась наперед. — Дідусю, дїду! — кажу — хозяйка кличуть!

Не збуджу! спить іще; розбудіть єго ви самі, тіточко, я не розбуджу.

Острах мене взяв: що дїдусь, було, мене щодня будить, а тепер я не добуджусь. От вона лапнула єго за руки, за ноги, він уже й холодний. Уже Богу й душу оддав.

Боже-ж мій! сьвіте мій! Якими-ж я гіркими заплакала! Справді так було, як сьпівають: котили ся, як горох. Се-ж сьвіту кінець, думаю. Як тепер сьвіт стояти-ме? Як тепер усе без нього буде? Мабуть і по матери так не плачуть, як я плакала по дїдусеви. Саме стала розумнійшати. Дивлюсь, аж на ньому й сорочка драночка білесенька, дарма, що була ще тільки пятенька. Був на останній дорозі і мені не сказав. Зараз узяли й поховали єго.

Була як мизинок і зостала ся знов одна як гичечка, як човничок у морі: туди хить

туди хить! і не знаєш, де опиниш ся. Боже! як же мені дивитись? Що у кого питати? Боже, сьвіте! тож усе за мене дідусь мислив. Мені було легко жити. Щож то значить Бог? чому дідусь мені про Нього не розповів? Знаю тільки, що Він добрий, що Він Отець наш, іже еси на небеси. Пішла-б до Нього, попросила-б, упала-б, щоб Він оддав мені дідуся. Кажуть, що Богу душу оддав. На щож дідусь оддав душу Богу? Чомуж він мені не оддав своєї душі? А й казав, що мене любить. Сказано, мала була, то з горя чого не передумала!

Лазила й на березу, на саму висшу, заглядала на небо, за хмари — нема, нема дідуся! Увесь рід разом утеряла!

Було послі почую, що люде одмирили. Чому в нас не одмиряють! Я пішла-б, розпитала про свого дідуся.

Та хібаж дідусь зовсім оддав свою душу? Як се він мені забув розказати, чи зовсім люде душу Богу оддають, чи на якийсь час?

А може він і на час оддав? Може він ще й прийде.

Як же мені у будці самій жити? Гляну на свиту єго і жаль мене, було, візьме.

А все таки нікуди не хочу йти, сиджу в будці. Хазяйка, було, кличе в хату, — не йду, и в вечері сиджу в будці. А мені чогось

стало страшно. Я закуталась з головою і не счулась, яг заснула. Другого дня хазяйка заглянула, а я чищу на тараню юшку.

— Що ти робиш, моя голубко?

Так вірненько якось до душі сказала. Я цілісенький день не їла і нікому на очи не потикалась.

— „Я же й борщу і юшки понаварувала — каже хазяйка — на щож ти чистиш?

— Се тїтко, я дїдусеви чищу на юшку. Він забувсь із вечера менї сказати, що душу Богу оддасть. Чи на довго, чи на часок оддав; може, він хутко й прийде.

— „Иди за мною, годї сумувати, — хазяйка каже — я тебе буду жалувати. — Та аж схлипнула, чи по дїдусеви, чи про мене сироту.

Понурилась, мовчу.

— Ходїмо-ж, ходїм! — Та за руку і силоміць потягла. Дала менї їсти. На душу не йде. Трошки чогось ізїла тай не хочеть ся.

— Лягай же спати — каже хазяйка.

Я свитою вкрилась догоросенькою і лягла. Давала хазяйка й рядно, та ні! хоч би й ковдру і то не дїдусеве.

Я опрїч хазяйки і хазяїна нікого і не знала, та і то коли не коли їх бачила або говорила.

Де менї тепер подїтись? У мого дїдуся

було не одіжно, та в'їжно... Встаємо весело, за діло береш ся весело, лягаєш спати весело, здорово ; соловейко засьпіває, сьвіже повітре заколише.

Було, не кажу хазяйці, про що я думаю ; не одкриваю усїєї правди людям. Люде люблять людей веселих, щасливих, як моляв дідусь, а таких, як ми, боять ся, наче смерти.

Пійду, бувало, та вилізу на березу тай дивлюсь на небо і хмари. А може він мені махне з неба рукою. Тай журюсь, було, чому се тепер Бог не ходить по землі? А колись ходив, як розказував дідусь. Я пішла-б з Богом до дідуся. Така дурна була я. А я раз думаю : може й дідусь був сьвятий... І здав ся він мені тоді в сяєві ; наче сяєво сяє від нього, як у церкві помальоване по сьвятих. Сказано, дитина !

V.

Зоставила мене хазяйка зовсім у себе, пристановила до дитини.

Поки я ще дуже тужила за дідусем, то так як і люди була, нічого не зачіпала ; а тільки відпустило, стала смикати хазяйське то се, то те.

Нехай би голодна була. Хазяїни у мене добрячі були і роботящі. Вони були не про-

сгі, а полупанки. Отсе сам і в поле з робітниками, і на сїножать, і так по сіль та по рибу було паровиць дві спорядить, а вона дома до всього рук прикладає. Отсе було, як робоча пора, то й подушок не стелють, щоб не заспати, і півня під піч кладуть....

Як би-ж то я шанувалась! Як би он то мені дідусь розум свій праведний покинув у спадок, як би он то знав, де знайдеш, де загубиш! Як би-ж то знав чоловік, як набігти тропи своєї!...

Хазяйка моя, було, як вирядить ся до церкви, так і задрістгь людей бере. Вивяжуть ся шовковою хусткою, надїне хороший, синій старосьвітський халат, що кунтушем звав ся; і вся одежина на ній так гарно припаде! То було й шепчуть люде: „Пристало, кажуть, як свині в дощ“. Сама все робить, наче й наймичка, а що як виряджаєть ся, мов поподя, або правдива пані! Знайте мене, богатирку! А інші кажуть: „Де воно в них береть ся, мов з рукава сиплеть ся?“ Вона сама не раз таке чула. А вони раз-у-раз обоє робили. Було і в них самим і про людей усього доволі. Дай, Боже, давати, а не прохати, було мовляє. Прийде з церкви тай сьмієть ся: „Хгось людям не велить рано вставати та діла пильнувати. А то й кличеш на роботу, так:

не докличеш ся; просиш: перекажіть, кому треба заробітку, і тому не перекажуть“.

Два роки побивались вони зо мною, та й вирядили мене з довгою рукою під церкву. „Не шануєш ся, іди-ж, небого, між чужі люде. Вони тебе вивчать добра. Ми тебе на спомин про діда держали. Тепер сама на шлях утрапиш. З такого куколю не буде добра. Мабуть і мати в тебе така була, що рідну дитину в „житі згубила, русалкою зробила“.

А про мене всі знали, як я русалкою по житах блукала, та й імени мені не було на селі іншого, як Русалка. Се дідусь мене Оленкою звав, а то всі, і сьміючись і сердючись: „Русалко! іди гуляти, до дітей! Або: щоб тебе чорти вхопили, Русалко ти проклята!“

Отсе-ж і хазяїни мої гірким словом вирядили мене з господи.

Пішла я ходити з хати в хату. Бо дуже добрі руки мала... усе покуса бере й потягну що небудь, а зпід очей у мене хто хоч бери, я не бороню, і своє усе посію де хустку, де підбірник, де сапу; де що роблю, там і покину. Про завтрішній день не дбаю. Така вже вдалась, нестелено, роззява.

Було, дідусь покійничок мені каже, нехай царствує: „Не руш! то чуже!“ Я й одвикла вже була чуже займати. А тепер, здається, не було хати в селі, де-б я не перебула

наймичкою. Не держать мене. Хати на мене не кидай. Люде, було, торочать: „Щож? вона у будці виросла, так і хазяйства не тямить. А доглядати іноді й побють добре, щоб доглядала. А я там у будці сьвяті діла, сьвяті речи чула й бачила, а така вдалась ледача. Тай сама стала така лемоховата. По смерти діда пустилась берега зовсім... Може се я того така, люди кажуть, що я русалка, нехрещена-б то; та я-ж видно, хрещена була, бо й платтєчко найшли в житї, як дожались. Не вважали на се, а було присьпівують мені не то дїтвора, тай молодці:

Мене мати родила,
до хреста носила;
Я возьму черепинку
Та заріжу дитину.

Я й не розумію, що то за черепинка, і яку дитинку хто нею зарізав, а дуже гірке мені було се слово! Справді, наче й різали по серцю без ножа сим приспівом.

А інші було провадять і таке: „Мабуть, увесь рід єї, всі баби і прабаби з прашурами і прашурками були такі ледачі, що по сьвіту волочились та крали“.

Отсе-ж гнали мене всім селом, із хати в хату, що нікуди мені й іти. Тоді давай я думати-гадати, що мені робити у сьому ши-

рокому та бездомному сьвітї. Куди йти? Згадала примівку: „іди, ринде, деінде; там тебе люде не знати-муть і риндею не звати-муть...“ Пійду, думаю, в таке село, де не звати-муть мене Русалкою. Скажу, що я на імя Оленка, на прїзвище Дїдусївна... І пійшла.

Іду, аж такий гай прехороший! Я й за-співала:

Ой, гаю-ж мій гаю,
та густий, не прогляну!

Менї тоді люде так усі опротивіли. Дивлю ся на височенну сосну. Вітер нею гойдає, а я з жалю співаю:

Не хили ся, сосно,
бо й так менї тошно!
Не хили ся, вільхо,
бо й так менї гірко!

Співаю та й думаю: поки снаги моєї стане, доти терпіти му і жити-му в гаях. Сїла я на траві, сидїла, сидїла тай задрїмала.

Як би наперед той розум, що тепер, менї-б і простувати знов до своєї хазяйки. А вже-ж я й хлїба скілько у неї переїла. Ні! подалась на чуже село. Стала з першої хати найматись, той же талан... А деякі потім стали мепе й пізнавати. Чи не жила ти, небого, у того або в того? Ге, ге! яка вона Дїдусївна

Се Русалка, а не Оленка! нехрещена Русалка; нема в неї й імени хрещеного... Оттак мене на глузи підіймають! Нудьга мене бере, сором давить мене. Зійду з сього краю! думаю собі, та як пійшла, як пійшла, то верстов з пів сотні опинилась. Та не йду шляхом або стежками, а все манівцями. Все понад річкою, іноді через затони й бродом, наче справді русалка. Добрапась до села. Тут десятські, сотські, війти до мене пристали, що я з другого повіту, а паперу в мене нема. Нехай громада стане в радї: треба попитатись, що з дівчиною робити? Боже-ж мій! і малою люди не знали, що зо мною робити, і тепер порочать ся! Тоді я в жигі, а телер у сьвітї, мов у густому, непроглядному гаю заблудила.. Усе-ж таки тобі без бумаги йти не вільно, каже громада. Хто тебе одпустив таку молоденьку? Гляди, чи не вкрала ти чого? Так і вразило мене в серце. Здаєть ся, ти холодної не минеш, небого... Заходив ся коло мене той великий чоловік, громада, мов я чию душу загубила. Почали мене розпитувати про все, про все, у кого жила і як? А один каже: ти-ж моя зємлячка, я сам з того села. Не бій ся, нічого тобі не буде. Лагодить ся туди, мій сусїда, їхати до своєї дочки, накажу, що-б вислано тобі бумагу, що ти тут у наймах. Я знаю і хозяїв твоїх, знаю все про тебе, —

і моргнув якомсь вусима так, наче ножем у серце вразив... Та, спасибі, не сказав, що я на імя не Оленка, на прізвище не Ділусівна, а імя й прізвище моє Русалка.

— Ну, зпочатку всяке до мене ласкаве, ввічливе, а потім я сама своєю вдачею собі зашкодила. Мене й лають, мене й бють, і мені одчувають ся речі дідусеві: „стережись, було каже, чужого добра, як вогню; переступи, а не візьми. Лучше своє латане, ніх чуже хватане“. Біда сироті без тихого пристановку. Жене мене філя без упину. А де-ж берег? думаю собі. Схне моє серце...

Узяв мене до себе сотський, поки бумагу вишлють. В силу пять місяців пробула в них... Знов пійшла по людях. Де пролітую, де прозимую; луна усюди ходить відлясом про мене: погана! Я й плачу і діда згадую, а там забудусь тай запушу руку. А тимчасом розійшлись і тут чутки, що я нехрещена Русалка, тим і закону мені нема, тим я й краду. Сказано: хороша слава сягає далеко, а погана — ще дальше.

Уже шіснацятий рік мені, а я що попихач той!... Ні до кого не прихияюсь, так волочу ся. Дуб мій батько, липа моя мати, береза моя сестра, явір мій братик. Русалка я на сьвітї тай годї. Може, думаю, й справді мене не хрещено. Може б мені пійти до попа

охреститись? Так люде-ж кажуть, що тільки малих ще, безгрішних душ хрестять. А виростеш, мовляв, набереш ся гріхів, то вже в тебе Христос не вийде. Думаю собі так тай плачу. Аджеж і дідусь не вселив ся в мене з своїми добрими словами. Тай думаю собі про дідусеве обличє ясне, і молюсь єго-ж таки моли tvoю, що навчилась у будці: прийди і всели ся в ни і очисти ни от всякія скверни...“ Ні, думаю, мене вже ніхто не очистить. І Бог і люде од мене одвернулись, мене хиба у печи на сухар зсушити та на муку в ступі стовкти, тоді-б з мене що добре виліпив...

VI.

Аж ось дав мені Бог притулитись до одної вдови убогої. Роблю все; вона не дуже й допевняєть ся моєї пралі, то натомить ся, то загаєть ся. Старенька вже собі. У неї була маленька дочка і син жонатий. Тільки син окреме жив і йшов на-супереки матери. Мати єго було каже: лучше самій пробувати, як наругу од дітей приймати. Кусня хліба не з'їш, так невістка козирує, щоб синового хліба мати не переїла. І син і невістка було їй усе то за молоко, що десь ділось, то за пшоно, що не добре втовкла, борошна до ладу не

насіяла, лають, а вона ще бідна і не добачала: бо виплакала старі очи через дітий.

Раз, каже, сіла їсти, попоїли борщу, потім почали їсти кашу молошну. Каша у них була що разу хороша, ні цятиночки води, а на сей раз молоко зсілось. Вона й каже невістці: от як би отсе я коло дійлива ходила, то ти-б сказала, що я щось зробила, що каша зсілась. А невістка так і скипіла і зачервонїлась, аж підскочила на лавці.

— Так я відьма? — Та давай єї лаяти, ганити, всяко єї проклинати.

Дівчинка побачивши, що матері зневага, обиджають, висолопила проти невістки язика, стоячи на лавці,

Невістка дівчину так і вхопила за волосє і поставила на долівці. Мати помацьки схопила за плечі обіруч невістку, обороняючи свою дитину, а син собі за матір, і Боже що там склалось!... То вже кінець сьвіту, як син на матір руку здійме. Та послї давай з єї хребта всю одежину здійсмати. І се, каже, наше, і се наше.

— „І те все правда, що тобі розповідала старушка?“ — переймила я зворушена дівчину.

— А чом же ні? — відповіла вона спокійним питанєм.

Про бідну вдову говорила Русалка з таким одушевленем, як би то була рідна сестра дідуся, і розповіла мені таку пригоду, котру я затирила до слова.

— Не доведи мене, Господи, ні бачити, ні чути таке, яке я чула від моєї любої, старенької вдови. Вона справді виплакала очи, живучи в тій проклятушій хаті з сином, лютим змієм, і невісткою, гадюкою. Осліпла, таки зовсім осліпла бабусенька нещаслива. Що робити? Мусіла Богови праведному коритись. Так, мовляла мені, сподівалась що за сю сліпоту у Бога їй готуєть ся той сьвіт, не вечірний, про котрий чувала, стоячи в бабинци. До Божого дому стала ще частійше ходити, викрадаючись од дітей, так як діти від материй на вечорниці крадькома ходять. Ну, Божі словеса розказує було мені, покріпляли єї, і поралась вона помацки, і все так робила, наче помолодшала. Невістка було каже: се вона сліпу вдає. „Не доведи, доню, тебе Господь, було відкаже, сліпоту мою вдавати! — Тай пораеть ся всюди за видюшу. Що жби ви думали, панїєчко, невістка? Взяла ще більш зло проти сліпої свекрухи. Хотіла з сьвіта згубити. Наварила з гадиною юшки тай каже, ідучи з чоловіком у поле жати: ото-ж, мамо, у сїнях на полици, як схочете їсти, юшка з вюнами стоїть.

Пішли вони в поле, забрали серпи, торби, тай рушили. Заманулось їсти старенькій. Пійшла вона сліпуючи діставати юшку, тай ввернула собі якось на очи. Що-ж? Сотворив Господь за єї правду над нею чудо своє. Від тої гадючої юшки зробилась видющою, ввернувши нехотя на свої очи. Побачила варених у ющці гадюк своїми очима. Сама мені се розказувала. Подивилась тай впала навколїшки перед образом.

Іде з поля невістка з сином, аж мати пораєть ся коло печи; вечерю їм варить! То було тільки корову подоїть, на ступі товче, лен бє, мак ріже, а до печи не доторкаєть ся, а тепер вечерю дітям варить і Бога хвалить. Свиням уже зілля понаривала, кабанови кропиви насїкла, сказано—видюща повернулась.

Так і зомлїли обоє: бо й чоловіка відьма-жінка зробила злюкою, і він сподївав ся побачити матір мертвою в хатї. Простяглись перед нею обоє: прости, мамо! Як Бог, так і ти!

Ну, мати їх простила, ні словом їх не докорила та вже взялась за розум; продала, яку мала, одежину, платте льняне, скотинку, тай покинула їм свою материзну, город і хату. За ту-ж бо материзну єї й тіснили, що-б скорїйше із сьвіту зійшла, тоді-б сироту, мовляв, прикопали тай панували.

Стала вона з малою дочкою у людях жити. Стали єї люде зодягати, платити і шанувати, бо того стояла. За нею й скотина плодить ся, за нею й дробина водить ся. У кого ялівка, а в неї й двома бичками раз корова отелилась; у кого свинка троє поросят найшла, а у неї й десятеро і більш одвалить, що й двір тобі увесь закрасить.

От я під той час до них і прибудилась; вона, та бабуся, і приняла мене в сусїде вже в чужій хатї, наче семянина; бо в сусїдах сама жила і помагала скотину доглядати. А син з невісткою так з того часу збідніли, що й хата рака стала.

Ну, трудно стало старенькій по людях жити. Бо на свому господарстві може-б і заснула, а тут по пять раз у ночі схоплюєть ся, чи не отелилась на морозї коровка. Сама себе вбивала, що-б догодити чужій хатї. За два чи за три роки приробила собі грошенят і поставила собі хатку на нивцї за селом. Материзна в неї зосталась нивка. Хатка стояла під селом коло розлогої старої верби, мов картинка. Видно з хатини так далеко в поле і на гай, наче весь сьвіт до вдовиної хати тягне.

Менї добре в бабусї жити, наче в рідної сестри дїдусевої. Слава Тобі, Господи, вже менї двацятий пійшов і люде хороші до мене лицяють ся та бабуся не велить рано

замуж вихоплюватись. — „Не хапайсь, доню, з козами на торг. Ще того дива надивиш ся, як і я надивилась, вискочивши молоденькою. Знаю, почім ківш лиха!“ Добре нам, панїєчко моя, з удовою живеть ся. Набігла таки я тропи, тепер єї держати-мусь і старенької слухатимусь, як рідної матери.

Нас трійко тихомирних у хатї. Всї вкупі робимо. Вони мене жалують. Стеся, дочка єї, мене полюбила і я єї, і так якось моє серце прихилилось до нещасливої матери! І сусїди менї всї здались якось лучше. Тут уже й Русалкою мене не звать: старої боять ся обиджати. Над нею Господь зробив чудо своє.

Так і я стала людиною, спасибі Господеви та дїдусеви, що за мене на небї молить ся. Зовуть мене Оленкою Дїдусївною. І порозумнійшала-ж таки, не перед вами, панїєчко, хвалючись: хоч не була за мужем, а зазнала й я незгірш старенької моєї, по чім на сьвітї ківш лиха...”

Така історія бідної дївчини Русалки. Живе вона в селї недалеко від мого. На своє удоволенє стала я славна, як „приступна і балакуча панїя“, так що Русалці моїй захотїлось мене бачити. Вона без запросин (що лучає ся дуже рідко) прийшла до мене на роботу, і в того часу ми з нею приятелї. Коли вона ровповідала про свого дїдуса і про свою

бабусю, як називала бідну вдовицю, черти її виразного, гарного лиця паленіли огнем глибоко відчуваючої душі. Вона здавала ся мені чарівною: я бачила в ній несвідомого поета

VII.

Інтересувала мене історія сільської бідности, почасти добровільної. Тихі добродійства без блиску і шуму, чарували мене. Я полюбила Русалку і всяко старала ся піддержати приятельство, що між нами стала. Послі щирої сповіді, здавалось мені, і сама Русалка повинна була шукати сходин зі мною. Та на мою журбу й диво, вона більше не появлялася на заробітках, котрих видко було їй досить

Минає місяць, нема моєї любки Русалки. Стала я думати, гадати, що би то значило. Мені приходила на думку її задумчивість, і підозріне о своїм нехрещенню, о тім, що є Русалкою. З її оповідання видко було повірку, що вона коли має які недостачі, то певно тому, що її справді не хрестили; чи не стала з нею яка дивна, незвичайна пригода

Минули ще два-три місяці— моя Русалка не показувала ся. А дала мені слово прийти робити картофельний крохмаль і класти в риво. Минув і празник Покрови, такий важний для дорослих дівчат. Без неї мовили на

дорослі красавиці свою поетично зложену молитву до Пресв'ятої, Пречистої і Преблагословенної: „Св'ята Покровонько, покрий мені головоньку; землю вялим листочком, голову червоним платочком; землю вялою квіткою, голову білою наміткою“.

Прийшли вкінці і Різдвяні св'ята: колядки, щедрівки. Поміж многими моїми гостями не було тої, що подала мені так багато незваних відомостей з життя сільських бідаків.

Питала я селяв про неї; але мені відповідали байдуже, як про яку зовсім незначну особу:

— Хто її знає? Вона на другім кутку живе, так нічого й не знаємо.

Та от і весна. От я чую голос козацкої старини з уст сільських красавиць:

Ой весна красна, ой весна красна,
Тай із стріх вода капле:
Ой ужеж тобі, та козаченьку,
Та й мандрівочка пахне.

Може й Русалка, думаю собі під впливом весни, рушить ся з місця, щоб насолодитись видом лісків, левад і лугів, де перебувають русалки. А мій хутір був відділений від її села іменно русальними сценами природи. Вона любила їх, ті русальні сцени, любила прикрашувати свою голову лісними конвалі-

ями. Вінок з конвалії незвичайно відбивав від її тонких уст, троха блідого, задумчивого лица і очей, повних затаєної страсти. Може прийде вона до мене знов на роботу, на приятельську розмову. Але приходили до мене всі давні і нові знакомі, одної тільки Русалки не було. Питаю ся, чи не знають чого про неї? У відповідь кажуть мені якомсь дивно: „Хто її знає, чому вона не ходить? Вона, панїєчко, так собі; все думає, чи з великого розуму, чи що... Хоч у хрещика гуляє, хоч у лебедина бігає, все не довго. Так у неї очі якомсь і затуманяють ся. Чудна, одно слово, чудна.

На ті загадочні слова жадала я пояснення, та замість сего почувла затемненє. Дівчата заявили мені таємно і коротко: „Ми її боїмось“.

Довго я допитувалась, чому вони боять ся такої гарної, такої краснорічивої і милої товаришки.

— Та вона то й промовна і проречиста, і річ у неї красна, як ви, бувайте здорові, кажете — сказала мені старша зарібниця — та в неї щось нелюдське в очах сьвітить ся?

— Як нелюдське? — питаю ся, дивуючись.

— У людей такого погляду не буває — відповіла мені сьміла зарібниця. — Або їй на роду щось написано, або не дай, Мати Божа,

— може вона й досі русалкує, та так десь і дінеть ся.

— Е! вони такі сі русалки! — відізва-лась молодша. — Мою матір з другого села взято, з Ракоїдівки, так мати розказувала раз — та не мені, а тайком від мене, бабі, а баба мені розказала, а мати не хотіла мене лякати. Що вмерла в Ракоїдівці дівчина як раз у русальний вечер, а в русальний вечер хто вмере без причастия, так і стане русалкою. От умерла, поховали її в садочку; а її мати пожалувала на смерть червоної плахти-червчатки, що самого шовку-червцю пішло тросточок з пять, та й поховала в морозовій спідниці. Поховала; аж раз рано-вранці, саме в русальний четвер, побігла менча дочка по воду, аж вона біля криниці стоїть під вербою. „Катрусю, се ти? І не злякалась якомсь русалки, злякалась, та не вельми, бо сестра. — Я — каже. „Чогож се ти прийшла?“ Сама не знає, що говорить. „Дай, каже, мені моєї червчаточки хоч рік поносити. Я й принесу через рік“. Побігла дівчина, дістала в скрини плахту, віддала. Та не знати де й ділась; наче росою взялась попід вербою. А сонечко вже сходило, роса блищала. Як на те-ж мати полізла чогось у скриню, аж червчаточки нема.

Тоді дочка й каже, що оттак і так. „Чо-муж ти мене не кликнула? Моя Катрусю, моя

ти дитинонько! хоч би раз на тебе глянула!“ — „Не тужить, мамо — каже дівчина — вона через рік прийде“. Дожидають уже того четверга, так дожидають; та нікому не кажуть, щоб не сполохнути русалки. Настав русальний четвер. Мати ще вдосвіта побігла до криниці. Нема нікого. Сіла вона під вербою, плаче. Коли-ж сонечко почало сходити і роса так якось червоними искрами сяє! Дивить ся — перед нею Катруся і червона плахтина на ній та так знївечена. Що вже там було, Господь їх знає; тільки русалка — ні словечка. Мати її обнімає, голосить над нею, розпитує про той світ — вона мовчить. Привела в хату, посадила під богами (образами) на покуті — вона мовчить. Не їсть, не пє і ні до кого нічого. Призивали й попа, і піп нічого не порадив. Біла, як стіна, сидить під богами і ні слова. Тільки як виймуть хліб з печи та примочать і пійде пара, вона ту пару вдихає, і так наچه трошки почервоніють губи й щоки, а очі заблищать, як та роса на сонечку“.

— Еге, — перебила одна з моїх знайомих — русалки парою з хліба живуть. Тим у русальний четвер ніхто й не пече хліба. У нас одна забулась тай напекла хліба, а сама примочивши хліб, пійшла з хати. Вертається, а дитини в колисці нема. Сюди-туди, де

дитина? Зирне під піч, яж воно там заласкотане.

— Ну, ся була смирна, — оповідала дальше дівчина. — Просиділа цілий рік, а на русальний четвер її не стало; тільки червона плахта зісталась під богами на покуті.

При таких повірях, що зістались ще з часів дористиянських, не диво, що товаришки моєї Русалки поясняли собі чимсь нелюдським і саму краснорічивість, котрою вона була наділена від природи разом з якоюсь дивною, невиданою в наших селах красою, разом з її нервовим роздразненем і замітним для всіх житем відлюдним.

Довго я допитувалась про неї, та дарма. Вкінци не скоро, майже через рік, бачу в церкві вдову, в котрої жила моя Русалка. Питаю ся її. Вона трохи не зі сльозами говорить: „Пішла замуж, добродійко! От правду кажуть: нехай ті плачуть, що замуж ідуть; сама себе силоміць звінчала. Ніхто її не силував. Чудна вона стала якась. Все гадає, що вона нехрещена, то так їй на дорозі лихо й стоїть. Ще тільки три неділі, як і весіле відгуляли оплакане“.

За такий короткий час доля дівчини змінилась на гірше. „Обізвалась доля та по тім боці моря“ — як сьпівають наші селяне, олицетворюючи таємну, іноді злорадну долю.

Хоч моя Русалка й казала, що набігла тропи, та я думала, що набігти тропи їй треба ще в будуччині, а то в подружю, з котрим зачинаєть ся просте, рідко впрочім щасливе жите сільської жінки.

Часом стрітиш молодицю з дівчиною і питаєш ся в розмові: „Котрий тобі рік, молодичко?“ — Дванайцятий. — „Як дванайцятий! А дочці твоїй котрий?“ — Одинайцятий.

Так наші жінки вважають своє дівоцтво радше якимсь неясним і таємним русалїзмом, ніж справднішим житєм, з єго на жаль занадто знаними терпіннями.

Старушка-вдова була скупа на слово. Тяжко було їй казати, чому іменно плакала бідна дівчина і як то силоміць вона себе звінчала. В бабинци, де я несподівано стрінула її при виході з церкви, було багато людей, котрим не годилось то знати, що вона могла мені розповісти.

Моя Русалка вийшла заможж в тімже селі, але в такім далекім кутку, на Підгаях, що звідтам зарібниці до мене не ходять.

Спершу я хотіла їхати до старушки, але то було би по панськи приїхати для самої цікавості. Треба мені найти відповідну причину, що-б побачитись з нею. Я сказала, що мені потрібна готова хата для перенесеня. Показують мені і сяку і таку. Я користаю

з того, що про мою орудку ціле село говорить; але замість у той куток, де лишалась весела хатина прозрівшої старушки, попадаю якось в противний куток. Тут стрітила мене з новими ведрами молодиця — а нарід каже, що в таким випадку орудка вдасть ся, і на моє питанє про бабу Зуйчиху (так звали старуху) сказала: „Ой-ой-ой! та се-ж Підгаї! а вона живе на Куріпівці!“ Я знала прізвище мужа Русалки, і по хвили була вже в неї, у своєї дорогої розмовниці, Олени Дідусівни.

Приїхати до неї з самого співчуття до її долі — значило б стратити всі шанси на щирість. Щирість у нас — річ зовсім припадкова і мовби мимовільна. Наші люди боять ся не тільки цікавості, але й самої доброти, коли вона проявляє ся в словах а не в поступках; боять ся всінци всего, що виходить з узкого шляху простонародного биту. В тім відзиває ся незвітна нам історія їх минувшини. Я просто сказала, що глядаю хати, і що длятого заїхала до знакомої людини.

Замість блідих щок і заплаканих очей, побачила я Русалку румяною і зовсім спокійною молодицею. Вона ввадувалась дуже моїм приходом, але виявила свою радість не по нашому:

Як ви змарніли, панієчко! Мабуть ви вже скоро вмрете.

Ті слова переклала я в думці на наш язык любови і відповіла, що втомилась, глядаючи хати, дуже мені потрібної.

— Чи не думаєте до кухні — вона в нас тісновата — пристроїти прикухонку? Боронь вас, Боже, тоді вже певно вмерте.

Я успокоїла Русалку, сказавши, що старим людям не годить ся робити пристрою, і вона готова була вести мене до гарної хати, котру дешево продавали переселенці на степи. Але я вдала утомлену і майже слабу по таких гляданю, обіцяла приїхати другим разом, і поміж нами настала знову щира розмова. До речі сказати, я застала молоду господиню саму. Муж і єго діти були в поли, сїяли ячмінь.

Русалка розповідала мені, як бажала прибігти до мене, і паляниці пекла длятого (без сьвятого хліба в гості не йдуть), — та снаги, панїєчко, не ставало. Трудно жити було, трудно! Усе вам розкажу, чи не буде якої полегкості душі.

Тут єї лице перемінилось так нагло, мов у акторки, що виступає перед публику. Печаль, глибока розпука (котрої нікому не показувати вона себе привчила) виступали на нїм незвичайно виразно.

— Може й справді мене нехрещену загублено в житі — почала вона. — Тим і тяж-

ко мені в сьому білому сьвітї. Широкий, мовляли, та нема де дїгись. От слухайте, моя матінко, моя лебідонько. Пічну казати ще з веселого часу. Сїдайте отут на полу (на лавці до сьпаня), я постелю вам чисте ряденце.

Ох! тай тяжко-ж мені споминати про щастє, панїєчко моя! Мабуть чи не важче, нїж про нещастє. Бо в нещастє сама я вбрила і вплила, нїхто не підмивав мене, а щастє втекло хутко, мов та пташка, що крилечками стрепенула, в темні луги полинула, Слухайте ж бо таки, не ронїте доброї сльози, не вважайте на мене, що я дурна плачу.

Вкінци моя Русалка обтерла сльози, запанувала над своїм чутєм і почала говорити про себе тонєм, коли-б можна так сказати, трагічно-радїстним.

VIII.

рує.

Лїтом одного тихого та гарного дня якось у мене було так тихо на серци. Се бувало рїдко. Тодї я чогось була засумувала. А то анї хвилї на души, мов на сонному гладенькому ставку, і так чогось солодко на души! Сама не знаю, чого менї так любо. Летїла-б кудись, у якийсь вірей, чи що, або в землі на небо.

Ухопила юпчину і ранесенько пігнула овечат у череду. І відра в мене на плечах. Одігнавши вівці, я тільки що за звід, аж дивлюсь, коло мене паровиця таких гарних волів зупинилась! Я й пізнала, чия паровиця! Сусіда наш кудись далеко їздив, і ото прибув. Такий поважний і одягний. Став одчиняти ворота у свій двір.

Воли не стоять, рвуться до дому: раді! Ярмом учепились. Я наналивала відра, поставила, та за воли! Увела їх дядькови в двір, поклонилась і пішла. А він скинув на мене тільки очі, наче прикмету положив. Подякував мені і так ласкаво на мене подививсь. Скільки я старого бачила, то він так ніколи не додивлявся до мене. Наче єму зі мною жити. Я хотіла зачинити ще й ворота: згадала дідуся свого, як він мене навчав поважати стареньких. А він каже: „Пожди, небого: ще козак за мною іде“. З сим і пішов у хату, у хаті у них нікого не було. Зрані пішли маток тягати: опізнились помочити. Аж їде той козак. Я ще такого хорошого на вроду й не бачила. Пішов він з дому, не такий був. Аж тут і батько вернувся із хати і каже синові: нема нікого дома.

Батько воли порозпряг, а син постановив їх серед двора, до ясел. Я тільки що

рушила з коромислом, а козак і передо мною :
дайте, будьдте ласкаві, води напити ся.

Я загорілась, мовчки повернула відра.
Він став пити тай каже : „неначе в гаю, нема
людей“. Я ще й більш запалилась од сорому,
бо з ним не поздоровкалась і не сказала :
„доброго здоровля, пивши“, — мов німа. Про
се-ж він і натякнув. Став пити, а батько кри-
чить : „Василю, на тще серце!...“ Той шапку
мені зняв і так подивив ся, наче що мені по-
дарував. А батько ще зупинив мене : „Чи не
знаєш, небого, куди наші пішли?“

— Конопель, кажу, пішли тягати.

— І наймичка пішла?

— І єї, кажу, забрали, щоб швидше...

Та з сим підбігцем із відрами до дому.
Я увійшла в хату, взялась за діло — все
в мене в руках горіло! Я те поробила в день,
що було-б мені й на два дні. То була берка,
а то ще й красше.

Розпалились у мене щоки, серце загомо-
ніло, сама не знаю, що зі мною робить ся.
А усе перед моїми очима ввиджуєть ся. Мо-
же я вже єго люблю!... Я така вбога і безта-
ланна дівчина покидька, чужий попихач, а
він — Боже! Яким поглядом мене охрестив!
мов королівну.

Мені наче сьвіт поширшав. Вернулись
хазяйки до дому.

Дивить ся на мене вдова тай каже: „Чого се ти так розпалилась? Щоб ще лихоманки не було“. А я мовчу та думаю: „Чого вони обоє так подивились на мене?“ І від сеї думки одної наче твердїйше по землі ступаю і на людей сьмілівїйше дивлюсь; і я щось таке на сьвітї! — думаю я.

Ранком треба менї йти по воду. Менї чогось сором чи що. У мене такого почутя ще ніколи не бувало! Менї здаєть ся, що й він вийде. „Хотїмо, Стесю, по воду“ — кажу я. Вдова засьміялась. „Що се ти? сама не втрапиш? Чи козака боїш ся“.

Так менї сим і вцілила в серце. А в мене й так щоки палають.

— Гарний, каже, кат єго батька не взяв. Гляди, щоб не звів з ума, як про того Туму співають:

Козак Тума зведе з ума,
не буде й женитись;
де найбільше челядоньки,
там буде хвалитись.

І я, каже, за молоду не усупротивилась против чорних очей. Де той і розум дїв ся? Так чари на тебе й наведе (тай сама так зачервонїлась, як і я). Колись, може, мене згадаєш. Іди, Стесю, з Оленкою, охотнїйше буде.

Пішли ми в двох, а стара сусіда, Василева мати, саме пазолки з хати виносила, тай дивить ся, де-б той попід викинути, бо скотині шкодить і людям, як хто ступить на пазолки.

— Добри-день, кажу, тїтко.

— Добри-день, відказала, небого. Стала Стесю кликати в хату. Іди, каже, матери рибки передам.

Стеся пішла, а я за журавля, щоб витягти води.

А Василь уже, залигавши, й веде воли до водопійла.

— Постійте, каже, я напою воли, а тоді й вам витягну.

— Ви-ж мене загаєте. Я перш собі витягну. А сама і на місци не встою.

— Та погуляйте-ж троха! ми-ж сусіди з вами. Дома не був, то вас і не бачив. Міряє мене очима, а я аж одвернулась: мені так соромно! Я зовсім людей не знаю; а то мов сонце сяє передо мною.

Граєть ся з журавлем, гойдає та мене гає. Я кажу: „порожні понесу“.

— Не сердьтесь бо, моя... тай став тягти воду, бо моя хазяйка-бабуся виглянула з сїней... Поки-ж то воли напоїв! Аж тоді й мені води витяг.

Я так і побігла, не подякувавши.
Бо щож мені з богатирем рівняти ся.

Ой чи зійдусь, чи не зійдусь, не порівняємось,
ти в жупані, а я в світї, не повінчаємось.

Думаю се, а серце вже й відказує за нього:

Я жупани поскидаю, а свити добуду,
таки тобі серденятко, дружиною буду.

Коли-б же то! ох, коли-б же то!

Тут моя Русалка схопилась за серце і
крикнула: „мовчи!“ та трагічно, що я аж
злякалась о неї.

Знову перекинулась в особу, що панує
над собою. Тільки лице її було бліде і губи
тремтіли.

— А деж Стеся? — каже бабуся, моя
хазяйка. Стесю згубила.

Кажу, як було.

— Біжи-ж, приведи, а то вона й рибу
погубить.

Не хотїлось і йти до них у хату, так не
хотїлось! Я тільки через поріг до них всту-
пила, Стесю за руку тай відтіль! Засьміялись
старі. — Ну, і дівка! Недоторка, яка со-
ромлива!

IX.

А їх наймичка всю правду мені було й поросказує.

Мати Василева було каже про мене: гарна дівка; ганьбити її ні за яку роботу не можна, алеж поголоска про неї погана! вдача її стидка.

Батько Василів озвався: — То колись було. А тепер послухай, що про неї каже вдова! Скільки вже літ вони в купі! Вжеж удова до неї придивилась.

А Василь сидячи усміхався і мовчав. А потім старий розказував, що помітив мене й перше та каже: я в сім ділі знаю силу. До пари нашому Василеві, до пари!

Батько з сином ходив на заробітки тай міркував, щоб повернувшись собі невістки шукати. Там і воли собі старий купив і риби набрав. Такі всі раді, що вже повертались до дому. І мали сина оженити тай оженити зараз. Шукаймо невістки!

А я тобі скажу — каже старий до старої — що нам ніде більш невістки шукати. Я мов скарб який знайшов, як побачив Оленку Дідусівну, вернувшись...

У Василя, каже мені наймичка, і ушки засьміялись.

Я й діда того знаю, каже старий, і поголоску про неї знаю: то пусте. Кому яке діло до того, які ми були малими? Знай себе, тай буде з тебе. Берка і здібна дівчина до всього, а погляд у неї такий, що і вмирати шкода, побачивши єго.

— Як звикне собака літом за возом, то й зимою за саньми — одказала стара.

— Дитина ще — сказав батько — тай почав молитись Богу, засьвітивши на божничку свічечку. Богобоязний чоловік, не ляже спати, не засьвітивши перед богами свічки, дарма що було часом втомить ся.

Я як згадаю, що ті материні речи про мене тай Василь чув, так і окотить мене то морозом, то жаром. О, щоб я не дождала була по тому житі битись! Сі крадіжи в мене через русальство моє стались! думаю собі. Тепер, думаю, він на мене й не гляне. А як же мені по воду ходити? Сьвітоньку! де мені дітись!

— А стара — каже мені наймичка — і на боги байдуже: чи перехрестилась чи й ні, вже й їсть єго, мов та іржа зелізо.

— Та що се? — каже стара — хиба наш Василь послідуший?

— І вона не послідуца! — відкаже було батько, лягаючи на лаві під божник головою.

А та знов стара торочить:— Отсе першу, яку здибав волоцюгу-наймичку, за нього й тиче.

А служебка їх усе мені й доносить... Горе мені, думаю, тепер він на мене й не гляне.

— Бачили ми господарских дочок! — відкаже було старий жінці. Вони тільки ласі, а до роботи мляві.

Мені цілу ніч не спалось, як перечула я про сю розмову. Проплакала я до самого сьвіту! Уже треті півні співають, а в мене й очи не склеїлись! Він тепер на мене й не гляне! Каялась я і повинялась і дідуся згадувала: чом він мені рук довгих не перебивав? Боже! як я плакала гірко! Коли хочете, панїєчко, знати, так і в недузї трохи пролежала. Боюсь, щоб з ним і не пострічатись. Бо як згадаю, що він мені не рівня, так і серце струхне. А він, Бог єго знає чого, знай мимо вдовиної хати вештаєть ся. Серце мое болить і співає:

Ой не ходи, богатиру,
коло мого тину.

А сама радо вискочила-б та єго слїдочок цілувала. Бачу єго — рву ся на двоє; не бачу — визираю.

Ой не видко єго хати,
тільки видко грушу,

туди мою пориває
рано й вечір душу.

Уже не дарма сказано, що пісня правда. Тепер мені вона в піснях відкрилась і засьвітлась.

То Стесю мені треба, що на дворі робить ся, а мені хоч би єго слід побачити. Бідне моє серце!

Як я єго вперве тоді побачила, який веселий день був! Сонечко ти ясненьке! Яке ти мені щастє казало! а тепер ти захмарилось; тепер віщуєш те, що сичі в пущі. Не будемо в парі, не будемо.

Тут моя Оленка немов з розуму зійшла. Забула, де вона, з ким вона. Єї очевидно захопила та мінута, котру вона переживала, мінута сумніву і розпуки, мінута певного прочутя. Упавши грудьми на стіл і сховавши очи в долоні, вона якби скаменіла. Я не мала відваги нарушити мовчанє. Вкінци чую щось подібне до говореня в горячці: „Ой Боже, Боже, що та любов може! Я єго слідочок листечком прикривала, слізми те листечко зрошала“.

Вкінци вона піднялась і говорила таким голосом, яким — так я тоді думала — мучениці любви на небесах розмавляють одна з другою,

— Бачились ми нераз і не два. Я була боязька: — богатир! А він мені було каже, що я горда, що я зазнана.

Я горда і зазнана? — Справді?... А може! хтож мені дав таке почуття? Один его погляд: я почула себе людиною.

Мені здавалось, що ніхто ніколи так не кохав, як я его, бо любощів своїх ні на кому було позбутись. Усе дома було сиджу; тільки вдову стареньку та Стесю маленьку й знала.

А тимчасом мати Василева, як стала коїти свою волю, та й заслала від Василя старости до богатирки, що заздальгить присватала. Батько суперечив ся, довго стояв на своїм первім слові, а вона все его підкопує, наче водою підмиває, тими волами та коровами, тими статками та маєтками. Замок старий, бо розживав ся туго, тай не вельми розжив ся; а тепер, думає, буде за що зачепити руки. „Ще я на силі почуваюсь і удвох з Василем доробимось таки й ми до худоби“. Оттаке вже почав говорити; а наймичка все мені переказує, не знаючи, що без ножа й без тарілки моє серце крає.

Мати й батько посилають Василя на розглядини. Не схотів.

Далі вже мати: збирай Ся, Василю, на ярмарок, що небудь ік весілю купити. Не схотів, не поїхав,

Батько аж загомонів тоді на нього! „Та чи довго ти гави тут ловити-меш? Не той тепер час прийшов. Ми вже й ноги відтоптали, ходивши до свата. Все село про се знає. Чи ти нас надумавсь осоромити?“

Мати і на розглядини їздила сама. А батько мовчки нидів, і видно було, що вдавав ся в тугу. Тоді весілля не дуже бажав, та якось корив ся своїй жінці, і потуру не давав Василеві, щоб ще гірш з того чого не вийшло.

— Чудно — каже було моя хазяйка — що як сей Василь діла зовсім опустив ся! Нї про що не дбає... Усе щоб старі за нього робили. Вони самі і на ярмарок їздили. Наймичка і небога тут рвуть ся, а він стоїть, нахилившись на лісу та, як той мовляв, граки ловить.

Отсе-ж ми з нею вперше чуємо, що батько єму так докірливо вимовив. Перше було їм Василь каже: „ви вже, татусю, своє відробили, годі вам поратись. Мені стид, як би я сам двох пар волів не попорав“. Тай попорає і повичищує всюди; двір вичистить, вимете, хоч котись. Тепер єго й не пізнати. Нї до чого й рук не приложить.

Про се все вдова знай мені торочить, щоб у мене вивідати ума, чи не виявила мені чого наймичка, або часом єї невістка злюка?

Я нічогісенько не знала. Що дня зійдемо ся було з Василем, сумуємо. Мовчазний став. Сум, що дальш, і мою душу облягає більше. Не жартує Василь зо мною і мало що мені каже.

Раз питає в мене: Чи пійдеш вавтра до церкви?

— Певно піду.

— Не йди, коли любиш!

— А ти хиба дома будеш?

— Мені треба йти — насупившись, як чорна хмара, сказав Василь. — Мені треба! — та аж затремтів. (А мені все те не вдогад). Мені присягати треба.

— Хиба що, як ти присягати-меш, а я там буду?

Він замовк.

Здалась така чудна мені ся розмова. Пора, кажу, іти вже до дому. Бабуся моя, мабуть уже й спати лягає.

Він мене дуже міцно обняв і ~~тиснув~~ тиснув у лоб, а в силу випручався.

X.

Рано-ранісенько я піч затопила, пальниченьку напекла, убралась, наділа хустку, задвигалась і побігла чим-дух по воду, бо забулась із вечора наносити, так, він мене задержав. Поки

що корову вранці прогнала до череди, а на те все й байдуже, що води обмаль, та Стеся нагадала.

Біжу з відрами, щоб не опізнитись до служби, а тут бабусина невістка злюка назустріч із порожними.

— Здорова, Оленко!

— Помагай-бі!

— Се так убралась на весілле?

А тимчасом я зовсім наближалась уже до Василевої хати. Ворота навстяж, молодиці і наймички з позасукованими рукавами, туди й сюди снують, у хаті чути такий гомін, що аж стелю спирає.

— Як на яке? — відказує невістка злюка. — На Василеве. Сусіда тай не знаєш!

Я так і брязнула відрами об землю і квітки з себе позривала. А вона ще й шуткує собі!

— Собака впав! Що се ти спіткнулась?

Позбирала я відра швиденько, витягла води, а одно шубовтнулось у колодязь! Тоді я за друге тай подалась до сінешних своїх дверей; відбігла й коромесла. Сама як переступила поріг, так і впала, застогнала.

Догадалась порадиця моя, бабуся. Кинулась із хати до мене: — Донечко моя, голубочко моя! не показуй сього людям! Щож?

Я все те знала. Та наймичка не звеліла тобі казати...

Та се кажучи, — і причинила сінешні двері.

Мої-ж очі не всихали... Годі й до церкви. Того-ж то він відмовляв! Чи то бояв ся, щоб я не втекла чи що? Думаю, не додумаюсь, який то вчора був до мене гарний! Щож? він не мій, не мій! плакала, сьвіта Божого не бачила.

Підвелась, прочинила двері, щоб глянути на Васелеве подвірє. Може то люди помиляють ся. Дивлюсь, придивляюсь, бо за запухлими очима й не бачу... Чи мало-ж то я часу тут у сінях пролежала? А проти мене молода йде з дружками, іде, як пава пливе. Іде до близької сусіди, до моєї бабусі в хату.

Чую, співають дружки:

Ой рядочком, дружечки, рядочком
Та попід вишневим садочком!
Ой повела любочка, повела,
рутою мятою обвила,
хрещатим барвіночком обтикала,
за собою дружечок покликала.

Я вхопилась за серце.

А бабуся з-за спини каже; може то й не вона. Бо та не плила б такою павою: не охотилась іти за Василя. Се якась инша молода

княгиня. Мені неначе одхлинуло. А може й так. Я ще раз придивляюсь. Очи мої зупинились на старшій дружці, на небозі Василевого батька... Вона, вона! Се Василеве весіле! Я побігла в хату, забилаь у куток.

Чую, знов під вікном :

Ой летіли пчілочки по ярині,
та ходили дружечки по стороні,
тай прийшли вони до хати,
стала дівочка прохати.

Молода ввійшла в хату з старшою дружкою. „Просить батько й мати на хліб, на сіль, і на весіле“ -- тай заціпило їй сказати : „і я прошу“ — і заплакала-б, може, та переломила себе серед людей. Всі зглянулись.

Чи легше мені, чи важче було, що й вона віддалась неохотою, силоміць звінчано? Не знаю, бо серце на двоє було розрізане, — не жило вже, не чуло, не тямало.

— Нехай вам Бог помагає, діточки — відказала бабуся і пошептувала : Молода сумна — каже мені опісля — тільки до губ довела чарку тай вийшла мовчки, мов боїть ся заридати.

Питали гості й про мене, так бабуся відказала, що я пішла на той куток, на сі-б то нещасливі Підгаї.

Бабуся ходила на весіле, близько сусіда, а я їй не пішла, відмовилась, що я слаба. Що-ж про те весіле розказують! Силоміць обоє спарували. Слава така була, що Василь з батьком перві чумаки на всю околицю, і грошей навезли з Донщини безліч. На се їй злакомились; а вона иншого покохала та боялась признатись, а той боявсь до богатирки лицятись. Тільки зійдуть ся, посумують у двох тай годі.

Василь був на себе не похожий — розказували мені. У хаті наче туга давить усякого. Чогось наче темно, наче душно, наче тісно дихати. Ні чарка, ні музика, ні що не розважало людей. Що-ж із того весіля вийшло? Кажуть люде: іде староста благословляти ся до батька та до матери, молодих дітей на посад за стіл завести: тільки що відклонив ся і поблагословив ся, а батько і мати відказали: „Бог благословить! Нехай Бог дає нашим дітям щасте й долю“. Староста туди сюди зирк, а молодої їй нема. Де, де? Побігла до тину, послідним словом перекинулись з тим, що кохалась! Упала на его плече і прикипіла, залилась гіркими слізми. Староста молоду за руку тай на посад. А сива шапка подалась повздовж улиці, колихаючись.

Розказуючи се мені, бабуся моя аж сплакнула. Як мені, панієчко, се було слухати і потім на сьвітї жити?

Скінчило ся весілле.

Я довго від обох молодих ховалась... Нуджу сьвітом. Усе було роблю або пізно у вечери, або рано на зорі, щоб людей не бачити. У серцю моєму як пожежа пройшла.

Потім згодом стала ходити і до корови і на город і по воду — і раз зійшлась у колодзя з жінкою Василевою мовчки. Мовчки розійшлись. Дивимось одна на другу, так наче з воду вбрели тай не вибредемо, і боїмось одна другої, щоб не притопила.

Прошло тижнів зо два. Ми зійшли ся знов, я вклонила ся їй; вона мені. Стала говорити; вона на мене не сердилась. Рада була-б, як би я їй на дорозі стала. Було, зітхає, проклинає своє жите. Як би, думаю, помінялась зо мною! Вони між собою й не лають ся, а тільки жили так, як ремези, що з двома дуплами гнізда. І як наче знали: й хата була в них старосьвітска з двома рундучками. Він сидить що вечера ік воротам, на рундучку, де колодязь, а вона по той бік, що на городи виходить. Бо хоч через тини та через городи того журавля побачить, де єї суджений воду тягає. Там єї душа й серце; а сей мене пильнує.

Жаль було бере всякого. Якіж, кажуть, люди обоє прехороші! нікому не можна ганьби

дати, — картина! та не люблять ся й кришки! Нидіють обоє.

А зо мною що робить ся?

Бабусю! було кажу, заріжте, убийте мене. Як вийде Василь за рундучок та стане у свистілку грати, щось сумне, сумне... волосє на голові підіймаєть ся, а єї було чути іноді, на другому рундулі співає:

Сама не знаю, чом доленьки не маю.

Прокляла мати малою дитиною:

з ким любилаь, не стала дружиною,

з ким не знала ся, з тим повінчала ся.

Та так наслухаєш ся, аж серце стисне не тільки своє горе, тай чужа печаль.

Я було сумую, сумую, у сінях сидючи!... Вона наче мою долю висьпівує. Батько й мати Василеві засмучені снують ся по хаті; очи попухли, радости і помочи нема від дітей, ні підмоги на старість, як би не наймичка, то може-б достачі не було й в хлібі, всі опустили руки, і молоді і старі. А то вона й нагадає, що тепер вітер хороший, мливо гарне. От старий і налаштує паровицю та й поїдуть до вітряка.

А Василь тільки човгає по двору та своє подвірє міряє. А з двору рідко, рідко... Все стереже мене.

А я теж опустилась берега. Де було перше чисто, гарно, тепер сьмітя по коліна. Було, пійду по воду, — де він і візьметь ся, наче в землі виросте! Стоїть передо мною, як смерть блідий! Не хотїв батькови й матери на перекір іти...

— Оленко! Я вмираю за тобою! Серце моє незабутее, не нуди мене, хоч не ховай ся від мене, дай мені хоч на тебе подивитись.

В моєму серци заворушилось щось таке негарне, погане, чого я попередю ніколи не постерігала і я розсердилась на нього, розлютилась. І став він мені супротивний, як ворог лютий. Я аж крикнула на нього:

— Відчепись! Не горнись до мене! Не завдавай моєму серцю жалю! Коли вмираєш за мною, то чом мене не взяв? На що взяв иншу? Ти не дочка в свого батька а син; як би ти схотїв, тебе-б мати не приневолила. Ти загубив мій вік; не топчи стежки за моїм слідом! Геть!

Я зненавиділа єго в той час, була готова задушити єго своїми руками.

Я так і рву ся від нього. Думаю, може-б він і жінку полюбив, як би мене не було на очах! Нехай уже я буду відповідня, безталанна душа. Я почула, що моє серце вже й прохололо; перестало ненавидіти єго.

Та як же мені зійти з свого села? Де мені знайти той захист? Мені-ж так гарно у бабусі, та як же мені прожити, щоб і єго не чути, щоб не бачити, як він мов квітка має по двору? Дразнить він мене піснями та бровами. Пісні єго — ліки мої, і ліки й отрута. Хочу вмерти — не приймає мене сира земля! Благаю Бога, щоб Він мене урозумив, якими зіллями бідне серце моє остудити. Увесь поріг було зілля дрібними сльозами, довідуючись у свого серця, чим подоліти своє горе. Як не бачу єго, то люблю єго; як угляджу, то ненавиджу єго.

Він мені що дальше, то все більше проступку не дає, а я втікаю, ховаюсь від нього, і вона вже стала помічати. Мовчазна зробилась, ні пари з уст, ні слова теплого, ні докірливого. Тільки іноді не втерпить і розіллється гіркими словами: що вона не зазнала свого дівочтва; що воно їй тільки майнуло перед очима; що лучше-б їй було засохнути змалку; така вона щаслива.

Затрясєть ся було, зачервонієть ся, як отсе мені каже. А всяке єї слово так, як те кресиво, об моє серце й креше.

Постановила я собі покинути вдову бабусю. Перейду до кого иншого в найми далеко, далеко... Напитала у людей місце і перейшла на другий куток села. Се не здивува-

ло бабусю. У неї душа чутка, вона зрозуміла серцем, що довше мені тут вже зоставатись не можна... Стася дуже плакала і бабуся... та не спиняла.

Чи легко мені було від них віддалятись? Се все рівно, що живому крізь землю провалитись. Він мені і в день і в ночі привиджаєть ся. Було, як тїнь мене переслідує. Було, прийде до того двору, де я служила, зляже на лісу, постоїть, подивить ся мовчки, серце моє розібе — і піjde. Що мені робити? Ходжу як божевільна. Чимало часу уплило. Я жию в наймах і єго не бачу, тай почала трохи забувати. Не так ясно сьвітять ся передо мною єго чорні очі, а ті чорні брови вже привиджують ся мені, мов в тумані. Наче хмари вкрили єго пишний вид, наче туман поліг над єго красою, як полягає і закриває зелений луг літньої доби ранком. Тихійше стало на серци. Я вже й не знала, чи люблю єго, чи ненавиджу. Якось стала я немов деревяна. Стало мені про все байдуже на сьвітї. А тоді саме почав чеплятись до мене москаль Задборенко. Ходить тай ходить до мене...

Пійду, думаю, замуж! Рівно зіпсований вік. Він мене тоді покине, і станемо якось бути на сьвітї — хоч не жити, так бути. А так — се гірше лютої смерти. Всім тоді лучше буде. Він перестане до мене тоді ходити;

мабуть що треба йти, треба йти. Рветь ся
було так моє серце, рветь ся тай засьпіває :

Вилетїли орли зза круглої гори,
вилїтали, буркотали,
роскошїв шукали.
Ох! і скілько не лїтати,
треба вниз спустить ся;
ой у поли двї дороги,
треба розійти ся.

Воно менї сьпіває, а я так і впаду, щоб
его якось придушити. Каменем би зробилась,
та ба!

Ну, щож, моя панїєчко, що мепї ще вам
сказати? Так менї на роду написано. Мабуть
мене мати в барвінку купала, купаючи про-
клинала, щоб долї не мала, а потім і втопила
в тому житному морі між русалок.

Ну, щож іще? От що: молодому не довго
знайти чоловіка. Хоч і не до любови, нї до
розмови, а мушу. Ув'язавсь та учепивсь до
мене Задборенко. Москалем він був. Подаю
хустки. Нехай, думаю, хоч вони поживуть
в купі, як одружусь. Буду хазяйкою, то не
підступить ся. Лишенько моє, недоля моя! Як
же менї їх на весїлле прохати? Як же менї
отой поріг переступати. Щож, як прийду, та
там і вмру? Так сама собі погадаю, а потім
відпочину від свого горя. Тодї знов щось

мені шепче : треба бути хазяйкою, тоді другий лад буде.

Думи розбивають мою голову. Вечеріє : думаю, пійду — нехай бабуся замовить Задборенка.

Побігла я городами, перелазами, щоб не зустріти ся з ним : розігнала ся, чепляю ся то за соняшники то заплутаюсь у гарбузинню, то скачу картоплищем, заплутаюсь у гич, упаду і знаю : не будь сього лиха насерднього, то й не впала-б, а то ноги не несуть. Розігнавшись, біжу, біжу, вихром мене несе ; а далі тиць ! що се таке ? Се він передо мною, він ! Всюди єго знайдеш, всюди зустрінеш. Оленко, не жаль тобі мене, покинула тай байдуже ! А я все той, який був. Іду городами за долотом до Шкандибайла, буцім то мені того й треба, тай чую серцем, що тебе зустріну. Які ми обоє нещасливі ! Цілує мене, обнімає. Я німа : дух мені спирає.

Ні, думаю, не почувеш від мене речі. Знайду собі иншого, наче втоплю себе. Ти мені не важиш нічого. Ось я собі знайду чоловіка. Та прожогом від нього.

Хитаю ся. В силу втрафлю на стежку. Він оддалік ледви човгав за мною. А я так і влетіла до бабусі в хату. А серце моє кидаєть ся, кидаєть ся ! Боже-ж мій ! Се-ж воно прокидаєть ся ! Се-ж воно оживає ! На що

він стревожив єго? Що мені робити, що почати?

XI.

Увійшла я в хату, мов несамовита.., Стеся й бабуся так зраділи, так і прикипіли до мене. — Чого се ти так розпалилась? Собака чи вовк налякав?

Кажу, чого прийшла: „Натякніть Задборенку, бабуся, що вже іду за нього“. Та аж не здишусь.

— Чого-ж ти так засапалась?

Я мовчу: не здишусь.

— Не сподіватись тобі вже, моя голубко, щастя-долі! Хоча й єму ганьби не даю. Слави про него худої нема. Тільки дуже старий проти тебе, а не пяниця і чепурно хату свою держить із малою дівчиною та хлопцем. Достатків нема, ну, та ти працюєш. Він і сьогодні хотів зайти до мене, відерце брав набивати, так обіцяв ся принести. Отсе добре, що ти сама про нього згадала, а то вже він проточив мені голову: „єднайте тай єднайте Оленку. Я єї не обиджати му“.

Мені речий від бабусі ніяких більш і не треба було... Мені вже щоб весілля грати. Швидше виходжу з хати, що до дому бігти поуз їх двір; а Василь уже на воротах вар-

тує. На силу вирзалась. Не діждусь я завтрішнього вечора, прийдуть старости, я вся в огни. Хустками і рушниками наділила мене бабуся, лучше-б у яму опустила. Діждала я вечора. Обділила й старостів. У суботу дівчата вили гільця, дружок водила, зайшли і до бабусі і — до них...

Я була як з каменю тесана і Василь стояв, як вкопаний. Увійшла я з старшою дружкою в хату тай стою. Все заверетенилось у мене в очах. По моїй дружці, по моїх квітках пізнали, що се молода ввійшла. Не мовлять мої губи нічого, скільки не силувалась, скільки попід руки не штовхала мене моя старша дружка.

Стала Василева мати частувати; чарка трясеть ся в мене в руці; все й вихлюпалось. Мати Василева другу налила; частує, радіє, що одружила ся, а я радію, що мене від їх двору ще далі винесе.

Батько Василів захопив ся за голову, як ми взійшли. Мабуть, чи не заткнув і вуха — так казали.

З сим ми вийшли з хати.

Жінка Василева боржій вискочила з хати, тай сховалась у комору. Як я виходила з хати, захиталась і захопилась за одвірок, переступила поріг. Старша дружка в сїнях ухопила з відра корець (кварту) і пирснула мені в очи

погожої воду. Наймичка, моя подруга, протерла мені очи рукавом, і холодної мняти листочок вирвала з голови і всунула мені в рот. Як би не вона, впала би перед усіма. Без неї і в хаті не було-б ладу. Все вона порядкувала. А то все поторопіло.

Хтож сподівав ся й сього весілля? І сама моя подруга наймичка нічого такого не сподівалась. Занапастила я чоловіка. Пішла не по любови; того також занапастила.

Оттакий, панієчко, наш завітчаний вік. Кого любила, з тим розійшла ся, а з ким не зналась, з тим повінчалась. Та нехай собі живуть, як їм Господь поможе. Живемо, ба-чите, й ми сяк-так з чоловіком. Така моя доля! Може через мене вона і гріха й горя набралась...

Така була нова сповідь Русалки... Бідна! Вона думала, що мені недалеко до смерти; а їй самій було далеко ближче. Рішившись здержати свою любов, вона придавляла свою романтичну вдачу не довго. Може в тиждень по нашій стрічи дізналась я, що з нею склалось, так як у пісні співають:

Ой піду я, піду не берегом, лугом,
Чи не зустріню ся з несудженим другом.
Здоров, здоров, луже, несуджений друже,
Ой як ми з тобою любили ся дуже!

Вона, що не хотіла бачитись з несудженим другом, вона, що вирвала ся з єго обіймів і пішла замуж, сама пішла до нього, пішла не криючись. Любов запалала в її пристрастній вдачі несподівано, з новою силою і обхопила її поломінем. Дур любови перемиг нещасну. З розпущеними косами, у вінку з конвалій, втікала вона при перших промінях росистого ранку, коли її бувші подруги спішили — хто з ведрами за водою, хто з вівцями і коровами в череду. Він стрітив її у того самого колодязя, де перший погляд рішив долю обоїх. Він привитав свою несуджену простертими руками прилюдно. Не противлячись дала ся Русалка цілувати безпам'ятному Василеві. Задихавшись у дикім своїм захваті, він спитав: „Хто перший?“ — Я! відповіла вона радістно на питанє. — Ні! я! ти мене й там не покинеш! — скрикнув він, і заким сьвідки сеї події зміркували, що коїть ся, він був уже на дні колодязя. Вона скочила на цимрину, але її зловили. Вона рвала ся з рук своїх спасителів; в борбі з ними, кров кинулась у неї з горла, і моєї Русалки не стало.

Так мені переказали про кінець її. Справді, то була русалка, істота надто ніжна, надто чутка і пристрастна для звичайного житя. Я тайком тужила за нею і конвалії стали моїми

найлюбійшими цв'їтами. Я все немов бачила єї у віночку з конвалїй.

Минув рік. Настав памятний для мене по віки день єї смерти. Рано вранці я пішла в росу. Люблю я наші хутірські левади під великою росою, що іскрить ся у сьвітлі сонця. Роскішно ростучі в пустинї конвалїї пахли, і не соромлюсь до того признати ся, на мене напав страх, що серед них побачу мою покійну Русалку. Але страх уступив ся скоро перед фантазиєю : які ніжні, легкі, непричастні до сьвіту істоти єї русалки. Нї трава не гнеть ся під їх ногами, нї роса не осиплеть ся. Але ті ніжні істоти мстиві... Вони мстять ся на людях за грубість їх чутя і понять.

Так роздумувала я звиваючи віночок в память моєї Русалки. З тим вінком пішла я в місто до своячки, що любила лісні цв'їти. Була неділя. В нашім місті в неділю буває торг, густий, як ярмарок. Ішла я пішки та осторожно несла вінок з конвалїй. Нараз чую плач, немов голосять по покійнику. Передо мною стояла бабуся Русалки і плакала гірко : „О моя-ж ти голубонько, моє ти рідне серденько! Я-ж тебе бачила в конвалїї останньої твоєї години! О, та якже гірко мені, як тяжко на сю конвалїю дивитись!“

Нарід обступив нас, можна сказати, з побожностю. Майже всі знали Русалку. Дехто

набожно хрестив ся, бажаючи їй царства небесного і вічного спокою ; а один тихий і сумний голос промовив у мене над ухом :

Ой підуж я, утоплю ся,
або об камінь розібю ся,
нехай люде добрі знають,
як з кохання помирають.

